ئینسکلۆپیدیای میژوونامە

لە 0001/1/1 تا 1900/12/31

عەلی کەندی

بەرگی یەکەم - چاپی دووەم
بژارکراو و پترکراو
باشووری کوردستان - هەولێر
2709 - 2009

32738

گەنجینەیەکی پڕ لە میژووی ڕووداوی کۆمەڵگاکانی جیهان لەهەموو بوارەکان لەماوەی بیست سەدە دا

Preview sample - page 1 of 11 - Soran University Academic Digital Library

وەزارەتی پۆشنبیری و لاوان

بەڕێوەبەرایەتی گشتیی رۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوە

ناوی کتێب: ئینسکلۆپیدیای میژوونامە

نووسینی: عەلی کەندی

دیزاینی بەرگ: دانەری میژوونامەکە – عەلی کەندی

کۆمپیوتەر: نووسینگەی هیوا بۆ کۆمپیوتەر

بەرگ: بەرگی یەکەم ٢٠٠٩

چاپ: چاپی دووەم ٢٠٠٩

چاپخانە: چاپخانەی رۆشنبیری و لاوان - هەولێر

تیراژ: ١٥٠٠ دانە

نرخ: بۆ هەرچوار بەرگ (٢٠٠٠٠) دینارە

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان/ ژمارەی سپاردنی(٢٢٥٥) ساڵی (٢٠٠٩)ی پێدراوە.

بۆ هەر ڕەخنەیەک یان پێشنیارێک یان هەر زانیارییەک لە هەڵەو بەسەرچوون ئاگادارمان بکەنەوە بە ژمارەی مۆبایـــــل/ ٤٥٤٨٠٩٨ ، یـــــان ژمـــــارەی ئاریـــــافۆنی / ٠٦٦٢٥٢٣٥٢٢- یـــــان ئیمەیڵی:Alikendi@yahoo.com

• مافی چاپکردنی پارێزراوە بۆ وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان و خاوەنی کتێبەکە

• ئەم کتێبەو کتێبەکانی وەزارەتی رۆشنبیری لەسەر ئەم ساپتە بخوێنەوە

www. Kurdchap. com

Preview sample - page 2 of 11 - Soran University Academic Digital Library

دەسپێك بۆ چاپی دووەم

لەگەڵ پەرەسەندن وپێشكەووتن و گەشەكردن و بووژانەوەی بەردەوام بە پێی تێپەڕبوونی قۆناخە یەك لە دوای یەكەكانی مرۆڤایەتی لە هەموو بوارەكانی رامیاری و نەتەوەیی و نیشتمانی و ئاینی و جووگرافی و زمان و مێژوو وكەلتوورو داب و نەریت و شووێنەوارو شارستانیەت ، و بازرگانی و پیشەسازی وكشتووكاڵ و .....هی دیكە .

ئەمەش پێداویستی ژیان بە زانیاری تەواو لەم بوارانەدا هەیە ، لە پێناو هەلسەنگاندن و شێكردنەوەی رووداو بەسەرهاتەكان لە هەموو بوارە جیاجیاكان و گوونجاندنی لەگەڵ ئێستا دا ، ئەویش لە پێناو هێنانە كایەوەی بارێكی لە بارەو گوونجاوتر بۆ خزمەتكردنی مرۆڤایەتی ، بە دابین كردن و سەقامگیركردن و مسۆگەر كردنی داد پەروەری كۆمەلایەتی و دانان بە مافی مرۆڤ و چارەسەر كردنی كێشە تەشەنە دارەكانی لەو بوارانەی كە لە سەرەوە باسمان كردن . بە تایبەتی لە بوارەكانی نەتەوەیی ونیشتمانی و زمان و مێژوو و مێژووی جووگرافی و كەلتوور داب ونەریت و شووێنەوارو شارستانیەت وئاین وچارەسەر كردنی لە رێگەی دەست لەناو دەستدا و رازی بوون بە بەرامبەرەكە ، كە سەرچاوەی چارەسەری هەموو كێشەكانە ، بە دوورگەوتنەوە لە هەرەشە لێك كردن و پەلاماردانی یەكتری و بە پێچەوانەشەوە لە رێگەی گفتووگۆو دایلۆگ ودانی مافە زەوت كراوەكان لەلایەن دەسەلاتداران .

جا من نامەوێ بە درێژی بچمە ناو باسەكەم ، بەلكوو پێشەكیەكەی چاپی یەكەم وبەرگی یەكەمی مێژوونامەكە ، ئاماژەم بە هەموو لایەنەكان كردووە بە شێوەیەكی لە بار لە بوارەكانی پەرەسەندن و پێشكەووتن ، بە پێی تێپەڕبوونی قۆناخەكان .

وادیارە مێژوونامەكە جێگای خۆی كردۆتەوە لە دەرونی خووێندواران وسەرگەوتنی بە پلەی ٨٥ ٪ ی بە دەست هێناوە . لە سەر باری كوردو كوردستان لەو هەموو بوارانەدا . بەڵگەش بۆ ئەمە بەرگی یەكەمی مێژوونامەكە بە تیراژی ٤٥٠٠ دانەی لەلایەن وەزارەتی پەروەردەی حكوومەتی هەرێم لە باشووری كوردستان كراوەتەوە و بۆتە سەرچاوەیەكی سوود لێوەرگرتن وەك سەرچاوەیەك . كە بووە هۆی ئەوەی كە داواكاری زۆری لە سەر بێت .

Preview sample - page 3 of 11 - Soran University Academic Digital Library

جـا منـیش بـەو پـەری دڵخۆشـیەوە مێژوونامەکـەم ، لـە چـوار بەرگـدا دەخەمـە بەردەستتان بە شێوەیەکی تێرو تەسەل لە هەموو بوارەجیاجیاکان . بە ناوێکی دیکە کە – ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە – یە ئەمەش لە سەر داوای مامۆستایانی شارەزا بە هۆی لە خۆگرتنی هەموو بوارێك بەتایبەتی لە سەر کوردو خاکی کوردستان ، وەك بوارەکانی رامیاری و نەتەوەیی و نیشتمانی و ئاین و جووگرافی و زمان و کەلتوورو مێژوو شووێنەوارو ئابووری و بازرگانی وکۆمەلایەتی و رۆشەنبیری و زانست و ئەدەب و گـەردوون و یاسـاو شـەڕو ئاشـتی و بـە بەڵگـە نامـەکان . نـافرەت و رووداوەکـانی تیرۆرستەکان و فرۆکەو پزیشك و .... ئەوەی بتەوێ لە بەر دەستت دایە لە ناوەرۆکی مێژوونامەکەدا .

کە بەرگی یەکەم لە ١/١/ ٠٠٠١ دەست پێدەکات تا ٣١ / ١٢/ ١٩٠٠ ، هـەروا بەرگی دووەم لـە ١٩٠١/١/١ دەسـت پێـدەکات تـا ١٩٥٠/١٢/٣١ ، بـەرگی سێیەم لـە ١٩٥١/١/١ دەسـت پێـدەکات تـا ٢٠٠٠/١٢/٣١ ، هـەروا بـەرگی چـواردم لـە ٢٠٠١/١/١ دەسـت پێدەکات تا ٢٠٠٧/١٠/٣١ .

لـە هـەمان کـات بـە پێـی پێویـست وێنەکانیـشی لەگـەڵ دانـراوە لەگـەڵ نەخـشە جیاجیاکان بە پێی رووداوو بەسەرهات و ئەنجام دانی بەرۆژو مانگ و ساڵ . بەڵام بۆ ئەوەی وێنەو نەخشەکان دووبارە نەبنەوە دەتوانرێت لە جێگەی دیکە سەیری بکەیت لە ناوە رۆکی ئینسکلۆپیدیای مێژوونامەکەدا . لە بەر ئەوەی دانەنراوە ، یا وێنەکە دەست نەکەوتووە یا وێنەکە زۆر کۆن بووە ، لە هەمان کات نەم ویستووە وێنەکان دووبارە ببنەوە . وەك بەڵگەیەکی راست و دروست و ڕێك و پێك .

لە هـەمان کات داوای لێبووردن لـە خوێنـەرانی هـەڵگری نـەم کتێبـە دەکـەم لـە هـەر کەموو کوریەك ، لە بەر ئەوەی مرۆڤ گەر هەڵە نەکات پێش ناکەوێت .

لە کۆتایی هیـوادارم خزمەتێکی بچووکی کتێنخانەی کوردی و خووێنەری کوردم کردبێت لە کوردستان و وڵاتانی دراوسێی کوردستان و هەرێم و ناوچەو جیهان .

عـــەلی کـەندی

دانەری ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە

٢٠٠٩ / ١ / ٣١

Preview sample - page 4 of 11 - Soran University Academic Digital Library

بەردو چەندین ئینسکلۆپیدیا کە هەموو لایەنەکانی ژیان بگرێتەوە

پارێزەر/ تارق جامباز

ئەم خەمخۆریە تاقە کەسییە کە لایەن مامۆستا عەلی کەندی نەنجامدراوە شایانی سوپاس و پێزانینە ، چونکە پشوویەکی فراوان و ماوەیەکی زۆرو نارامیەکی نەیووبیانەی گەرەکە ، لە بەر ئەوەی ئەم ئینسکلۆپیدیایە چەندین ئینسکلۆپیدیا لە خۆدەگرێ .

لە وڵاتاندا بۆ هەر بوارێک لەم بوارانەدا دەزگایەک بە کۆمەڵێ پسپۆڕو شارەزاو لێزان بەماوەیەکی دیاریکراو بەمەرجێ هەموو کاتێکیان بۆ جۆرێک لەجۆرەکانی ئینسکلۆپیدیا تەرخان دەکەن وەک (ئینسکلۆپیدیای زمان ، فۆلکلۆر ، سیاسەتمەداران ، شاعیران ، رۆژنامەنووسان ، ...هتد) ئەم ئینسکلۆپیدیانە لە کتێبخانەکانە و لەسەر تۆڕی مالپەڕەکان هەن و هەروەختێ یەکێک ویستی لە چ بوارێک پێویستی پێی هەبێ ئەوا بە ئاسانی دەتوانێ سوودی لێ وەربگرێ .

بەڵام بەداخەوە لایەنی پەیوەندار لە کوردستان چ حکوومەت و دەزگاکانی تایبەتمەند نەمزانیووە پلانێکیان بۆ ئەم بوارانە هەبێ کە بەشێوەیەکی بابەتی و زانستی زانیارییەکان لەلایەن خەمخۆرانەوە بەوردی و قوونی بنووسرێنەوەو پێداچوونەوەیان بۆ بکرێ .

ئێنجا چاپ و بڵاوبکرێنەوەو جارێ خەرمان بەردەکەتی زمانی کوردی بەهەموو شێوەو زارەکانی کۆنەکراوەتەوەو تاکو لەبەردەست دابێ ، ئەوجا دەزانین چ زمانێکی زەنگین و رەنگینمان هەیە .

لە بەر ئەوەی زمان ناسنامەو گیانی نەتەوەیە هەر نەتەوەیەک بێ ، بۆیە هەرچەندی بایەخ و گرنگی و بەها بەزمانی کوردی و زمانی نەتەوەکانی دیکە کە لە کوردستان دەژین بدرێ هێشتا کەمە ، چونکە هێندەی تر هەزرو رۆناکبیری و ووشیاری نەتەوایەتی پێگەیشتن و پێشکەوتنی بەخۆیەوە دەبینێ و گەر خاک نیشتمان و وڵات بێ ، ئەوا زمان گیانەکەیەتی و هەڵگری ناسنامەی تایبەمەندیەتی لەنێوو زمانانی جیهاندا هەیە .

ئەندامی پەرلەمانی کوردستان

باشووری کوردستان - هەولێر

٢٠٠٩/٨/١٠

Preview sample - page 5 of 11 - Soran University Academic Digital Library

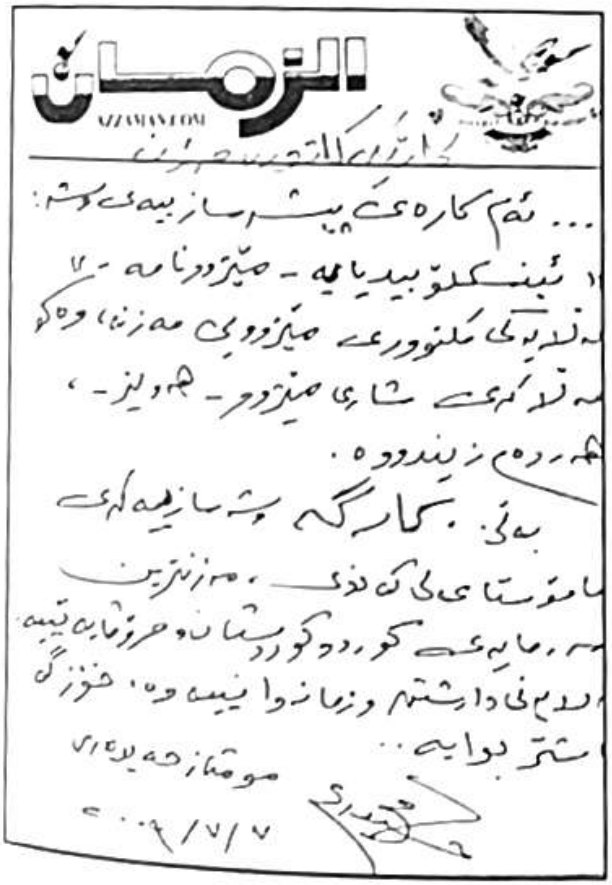
کارێـــکی کەلتـــووری مـــەزن

... ئەم کارەی پیشەسازییەی ووشە :

((ئینـــــــــسکلۆپیدیایە – مێژوونامە))

قەلأیـەکی کلتـووری مێـژووی مەزنـە ، وەکـو قەلأکـەی شـاری مێـژوو – هـەولێر – ، هـەردەم زیندووە .

بـــەڵێ ، کارگـــە ووشـــە سازیەکەی مامۆستا عەلی کەندی ، مـەزنترین سـەرمایەی کـوردو کوردسـتان و مرۆڤایەتیـە . لـە لایەنی داڕشتن و زمانەوانییەوە ، خۆزگە باشتر بوایە .

مومتاز حەیدەری

باشووری کوردستان – هەولێر

٢٠٠٩/٧/٧

Preview sample - page 6 of 11 - Soran University Academic Digital Library

پێشەکی

لە یەکێك لە ژمارەکانی گۆڤاری مێرگ چەند تێبینیەکم لە سەر چاپی یەکەمی کتێبی – مێژوونامە – ی نووسەر – عەلی کەندی – نووسیبوو ، دیارە ئەمەش لە بایەخی بەرهەمەکەی کەم ناکاتەوە ، چونکە ئەگەر بزانم کتێبێك لاوازە و کەم بایەخە کاتی خۆم و خوێنەرانی پێ ناکوژم و هەر لە سەری نانووسم ، بەڵام دیارە کتێبەکەی نووسەر عەلی کەندی لەم جۆرە نییە<

پاش ماوەیەك عەلی کەندی بە تەلەفۆن پەیوەندی پێووە کردم و باسی لەوە کرد کە مێژوونامەکەی کردووە بە چوار بەرگ و دەیەوێت بۆی بەسەردا بچمەوە و پێشەکی بۆ بنووسم .

منیش خۆشحاڵی خۆم پێشانداو کاتێکمان بۆ یەکتر بینین دانا ، ئەوە بوو ئێوارەیەك سەردانی بارەگای کۆمەڵەی ڕۆشنبیری مێژوویی کوردستانی کردو دڵخۆش بووم بەوەی کە هاورێیەکی نوێم بۆ پەیدابوو ، بەڵام بینیم کە چوار بەرگەکە زۆر گەورەن و ژمارەی لاپەرەکانی زۆرە ، بۆیە داوای کاتێکی باشم کرد بۆ ئەوەی بتوانم پێداچوونەوەی بۆ بکەم <

بەڵام دیارە ئەویش بە پەلە بوو بۆیە بریارمدا لە کاتێکی کەمتردا ئەرکەکەم ئەنجام بدەم ، بەڵام بە هۆی سەرقاڵیم و کەمی کات و گەورەیی بابەتەکە لە چوار بەرگدا نەمتوانی بە تەواوی بەسەر بابەتەکەدا بچمەوە ، بۆیە لەوانەیە ئەم بەرهەمە وەکو بەرهەمێکی تر لە هەڵەی چاپ و هەندێ جاریش هەڵەی زانیاریش بەدەرنەبێت ، بەڵام لە هەمان کات کارێکی مەزنە بە ماندووبوونێکی زۆر ئەنجام دراوە .

نووسەرێکی دڵسۆزی وەك عەلی کەندی پێی هەڵساوە ، کە پێویستە هان بدرێت و پشتگیری لێ بکرێ تاکو بەرهەمی زیاتر پێشکەشی کتێبخانەی کوردی بکات ، بە تایبەتی کە هێشتا کتێبخانەی کوردی لە زۆر بواردا هەژارەو، ئێستاش نەوەی نوێ لە کوردستانی ئێراقدا پتر هەر زمانی کوردی دەزانن ، بۆیە چاپکردنی کتێبی کوردیش لە هەموو بوارەکاندا بەشداریکردنە لە بەردو

Preview sample - page 7 of 11 - Soran University Academic Digital Library

پێشبردنی ڕەوتی ڕۆشنبیری کوردی ، بۆیە داوا لە خوێنەران و ڕەخنەگرانی کورد دەکەم کە بە بایەخەوە سەیری ئەم بەرهەمە بکەن و بیخوێننەوە و لە سەری بنووسن و لایەنە چاک و خراپەکانی بە دیار بخەن ، تاوەکو گەر هەر کەم و کوریەکیشی هەبێت لە چاپەکانی تردا ڕاست بکرێتەوە .

نووسەر کارێکی زۆر باشیش دەکات کە نووسینی خۆی پێش چاپ کردن بە خەڵکانی تر پێشان دەدات ، چونکە مرۆڤ ناتوانێت هەموو هەڵەکانی خۆی ببینێ ، لە کۆتایشدا هیوادارم کە عەلی کەندی ئەم توانا باشەی هەیەتی لە بواری کۆکردنەوەو ساغ کردنەوەی بەڵگەنامەی تایبەت بە مێژووی کورد و لێکۆڵینەوەی مێژوویدا بەکاربهێنێت .

بەمەش بابەتەکانی نووسینی لە باشەوە بەردو باشتر دەچێت و هەر نووسەرێکیش لە پرۆسەی نووسیندا بریتیە لە چەند قۆناخێك .

د- محەمەد عەبدوڵڵا کاکە سوور

جێگری سەرۆکی کۆمەڵەی ڕۆشنبیری مێژوویی

کوردستان وسەرنووسەری گۆڤارمێژوو

سەرۆکی بەشی مێژوویی ئێواران / کۆلێجی ئاداب لە

زانکۆی سەلاحەدین

٢٠٠٩/٧/ ٢٥

Preview sample - page 8 of 11 - Soran University Academic Digital Library

پێشەکی

دوکتۆر مارف خەزنەدار

فەرهەنگی زمان و ئەدەب و زانستی و هونەر بەهەموو بابەتەکانیەوە، هەروەها ئەنسیکلۆپیدیاو رێبەری هەموو شتێك و بیبلیۆگرافیای تایبەتی و گشتی لەگەڵ گۆڕان و پێشکەوتنی کۆمەڵ نرخیان گرانترو پێویستیان زیاتر دەبێ. ئەگەر لەڕۆژگاری ئەمڕۆی تەکنۆلۆجیاو ئەنتەرنێت و مۆبایل بیری کەسانێك بۆ ئەوە بچێ سەرچاوەکانی فەرهەنگی زمانو ئەنسیکلۆپیدیاو بیبلیۆگرافیا ئەو نرخەیان نامێنێ، یا کەس پێویستی پێ یان نابێ بەهەڵە چووە، چونکە هێشتا ئەم ئامارە تازە داهاتوانە بەسەرهات و کردەوەو پاشماوەی مەدەنیەتی چەندان هەزار ساڵەی ژیانی ئادەمزادیان تۆمار نەکردووە لەمرۆڤی نیاندرتاڵەوە تا ئادەمزادی سەردەم.

ئەمە ماوەیێکی زۆری دەوێ، جگە لەوەی ئەم ئامارانەش لەبەردەستی هەموو کەسێك نین، تەنیا خوێندەوار کەڵکیان لێ وەردەگرێ. ئەدی نەخوێندەوار لەسەر رووی زەوی ژمارەیان چەندە! نەك تەنیا ئەمە، بەڵکو بەتایبەتی لەهەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و کوردستان ژمارەی نەخوێندەوار چەندە!

لەبەر ئەودی ئەو سەرچاوانەی باسم لێوەکردن لەناو کۆمەڵی ئێمەی کوردەواری بایەخیان پێ نەدراوە، لەم لایەنەوە نامەخانەی کوردی هەژارە، لێرەدا پێویستە ئەوەمان لەیاد نەچێتەوە یەکێ لە مەرجە هەرە گرنگەکان ئەگەر کۆمەڵە خەڵکێك خۆیان بە نەتەوە (الأمة Nation) بزانن پێویستە تۆماری زمانو ئەدەبو مێژوو و جوگرافیاو کولتووری نەتەوەیی یان هەبێ،

Preview sample - page 9 of 11 - Soran University Academic Digital Library

ئەوەی ئەم هەموو مەرجە کولتوورییانە دەپارێزێ و ڕێکی دەخا ئەو کارەیە کە بەشێکە کەوتۆتە ئەستۆی عەلی کەندی.

تاقیکردنەوە لەناو کوردەواری ئێمەدا لەم بابەتەوە کەمە، ئەوەی کراوە لەو پلەیەدا نییە باوەڕی تەواوی پێ بکرێ، چونکە دوو هۆی سەرەکی دوژمنی ئەم جۆرە کارە زانستییانەن، یەکەمیان ئیدۆلۆجییەت و دووەمیان سۆزی نەتەوەیی (قەومی)، ئەم دیاردانە هەوێنی کاری داهێنانی ئەدەبی و هونەرین، بەڵام پێویستە زۆر دووربن لە کاری لێکۆڵینەوەی زانستی، بەتایبەتی فەرهەنگو ئەنسیکلۆپیدیا. لەناو میللەتانی کەم پێشکەوتوودا شوێنەواری ئەم دوو ڕەوشتە سایکۆلۆجی و کۆمەڵایەتیە تا پلەیێك دەمێنێ.

عەلی کەندی خۆی لەم کارە قورس و پڕ هەوەس و بە کەڵکە داوە، بۆ ئەودی ئەم لایەنەی نامەخانەی کوردی هەندێ دەوڵەمەند بکا. بەناوی ڕێز لێنانەوە پێی خۆش بوو دوو قسەی بۆ بکەم، منیش بەناوی ڕێز لێنانەوە پێویستە داواکاریەکەی بهێنمە دی.

ئەم کارەی دانەر بەبێ سەرچاوە نەگەیشتۆتە ئەنجام. ئەم سەرچاوانەش دەکرێن بە دوو بەشەوە، سەرچاوەی ڕۆژئاوایی و ڕۆژهەڵاتی. ئەوانەی ڕۆژئاوا مەرجی ڕاستی و بابەتیان تێدا هەیە، بەڵام سەرچاوە ڕۆژهەڵاتیەکان، بەتایبەتی کوردییەکان هەندێ جار جێی متمانە نین، چونکە ئیدیۆلۆجییەت و سۆزی نەتەوەیی تیایاندا کاری خۆیان کردووە، لەو کاتەی ئەو جۆرە فیکرو سۆزە پێویستە لەکاری لەم بابەتەوە دوور بکەونەوە، هەر چۆنێ بێ ئەگەر شێوازی ئیدیۆلۆجی و عاتیفی لەهەندێ جێگە لەم کارە گرنگەدا بەرچاو بکەوێ دەگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە ڕۆژهەڵاتیەکان بەتایبەتی کوردییەکان، هەروەها ئەم دیاردەیە هەندێ جار لەسەرچاوە ئەوروپاییەکانیش دەکەونەبەرچاو، بەوەی ئەو کتێبانەی لەزمانانی ئەوروپاییەوە وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی کوردی لەهەندێ شوێن ئەمانەتی زانستیان تێدا وون بووە یا بەشێوەیێك دەسکاری کراون.

Preview sample - page 10 of 11 - Soran University Academic Digital Library

هەر چۆنێ بێ ڕۆشنبیری کورد عەلی کەندی کارێکی گەورەی کردووە، ئەمە تەنیا لە کتێبی "مێژوونامە"دا ناکەوێتە ڕوو، بەڵکو لەپێش ئەوە هەندێ کاری دیکەی لەم بابەتەوە بەرهەمی نەو کۆششە بووەو بڵاوکراوەتەوە. هەروەها لەکارەکەی دا بەردەوامە بۆ بەرهەمهێنانی فەرهەنگو ئەنسیکلۆپیدیای بەکەڵکی دیکە.

لەم مەیدانە گرنگەی کولتووری هەموو نەتەوەیێك عەلی کەندیش دەبێتە سەربازی نەناسراوی نەو جۆرە کارە زانستیانە. ئەمانە نەك تەنیا لای ئێمە، بەڵکو لەهەموو گێتی دا سوود بەخوێندەوارو ڕۆشنبیران دەگەیەنن، کەچی نووسینەکانیان دەبن بەسەرچاوەی بنچینەیی بۆ هەموو جۆرە بەرهەمێك، بەڵام ناویان ناچێتە ناو بیبلیۆگرافیای نەو کتێبانەی خاوەنیان سوود لەکارە فەرهەنگیەکانیان وەردەگرن.

دەسخۆشی لەبەڕێز عەلی کەندی دەکەم، هیوام وایە لەسەر کارەکەی بەردەوام بێ، هەمیشە ئەوەی کردوویەتی بەکەمی بزانێ بۆ ئەوەی زیادی بکا.

هەولێر : مەڵبەندی ڕووناکی

٤ ی مایسی ٢٠٠٧

Preview sample - page 11 of 11 - Soran University Academic Digital Library